

Ylioppilasaineen kielen arvostelusta¹

Ylioppilaskirjoitusten äidinkielenkoe on erityisen affektinen asia. Joka vuosi poreilee jossain ja aika ajoin kuohahtelee ylikin. Ainakin maineelta tiedämme vuoden 1967 tapahtumat ja oikeuskanslerille arvostelun johdosta silloin tehdyt kantelut. Se vuosi tuotti kirjan Ylioppilaisaineista ja niiden arvosteluperusteista (Tietolipas 53). Vuonna 1976 ilmestyi artikkelikoelma Ylioppilasaine arvostelun kourissa (Tietolipas 79). Vuosien tauon jälkeen kaksi viimeksi ilmestynyttä ÄOL:n vuosikirjaa on sivunnut samaa asiaa. Tänä vuonna oli jo ennen kirjoituksia aavistettavissa jonkinlaista kuohuntaa. Keskustelua on käyty juhlasaleissa ja julkiviestimissä. Lähiviikkoina ehkä meistä jokainen miettii asiaa oman työpöytänsä ääressä. Joudumme tekemään työtämme lasikaapissa, jota kohti kuka tahansa voi heittää kiven. Arvosteluhan perustuu, kuten tiedämme, useaan näkökohtaan, ja niiden painottamisesta voidaan aina olla eri mieltä. Ei ole ihme, että sirpaleita syntyy. Siksi on välttämätöntä, että me itse-tutkistelussa selvittelemme arvostelua.

Äidinkielen opettajain liiton tämänvuotisilla talvipäivillä esitettiin toivomus, että jonkinlainen »yhteistyöelin pohtisi niitä puitteita, joiden mukaisesti kaikki suhtautuisivat tietentyyppeihin kielenhuollon kysymyksiin», kuten Virke referoi. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen suomen kielen lautakunta on periaatteessa valmis järjestämään neuvottelun asiasta, ja kielilautakunta suunnitteleeekin ylihuomenna omassa kokouksessaan yhteisneuvottelua, johon osallistuisivat ÄOL, YTL ja kielilautakunta. Mutta ennen kuin tällaisesta yhteistyöstä saadaan tuloksia, on arvosteltava ainakin tämän vuoden kokeet, ja siitä me olemme nyt puhumassa.

¹ Puheenvuoro ylioppilastutkintolautakunnan äidinkielen jaoksen kokouksessa 7. huhtikuuta 1984.

Äidinkielen opetus

Me emme täällä voi päättää koko kansan yhteistä kieltä koskevista normeista tai norminmuutoksista. Me voimme sen sijaan päättää ylioppilasaineiden yhteistä arvosteluperusteista, esimerkiksi siitä, miten kielen osuutta arvostelussa painotetaan. Keskustelun avaukseksi haluan ottaa puheeksi muutaman näkökohdan — monesta mahdollisesta. Luotan nyt kuitenkin siihen, että vaikka puhumme tällä kertaa lähinnä kielestä, jokaiselle on itsestään selvää, että aine on kokonaisuus, johon vaikuttavat yhtä hyvin myös sisältö ja tyyli. Tyyliä ei edes voi tarkastella erillään kielestä.

Ennen kuin paneudumme kieleen, on syytä muistaa sekin, että olemme suorittamassa julkista tehtävää, jota säätelevät eräät säädökset.

Ylioppilastutkinnosta annetussa asetuksessa (26. 9. 1947/717) sanotaan äidinkielen kokeesta vain näin:

Kokeet ovat seuraavat:

a) äidinkielen koe, jossa on suoritettava koulun opetuskielessä tyyllillisesti ja asiallisesti hyväksyttävä esitys jostakin oppilaan kokemuspiiriin tai yleissivistykseen kuuluvasta aiheesta;

Toiseksi haluaisin palauttaa mieleen kolme kohtaa apulaisoikeuskanslerin 29. marraskuuta 1967 antamasta päätöksestä, jonka katsoisin ennakkotapauksen tavoin ohjaavan meidän työtämme:

1) Yhdenmukaisuuden noudattamisen vaatimuksesta koetehtävien arvostelussa ei ole mitään säännöksiä, mutta ylioppilastutkintolautakunta on pitänyt sitä alusta alkaen tärkeänä tavoitteenaan ja pyrkinyt siihen jatkuvasti eri keinoin.

2) Äidinkielen kokeen erokoisuusteesta aiheutuvat arvosteluvaikeudet

Äidinkielen kokeen arvostelun erokoisuus onkin juuri tässä arvostelutavassa: lopputulos ei koostu erikseen arvioituista yksiköistä tai dimensioista eikä arvostelutehtävää voida jakaa yksikköihin, joista kustakin tulisi tiettyjä pisteitä, vaan niin paljon kuin arvostelija voikin tehdä yksittäisiä huomioita aineen ansioista ja heikkouksista, hänen on kuitenkin kokonaisarviointinsa perusteella myönnettävä arvosana.

3) Sensorien tehtävän juridista puolta apulaisoikeuskansleri luonnehtii näin:

-- tarkastajien on katsottava toimivan virkavastuulla ja heidän asemaansa on pidettävä esittelijään verrattavana --

Arvostelusta saamme yksityiskohtaisemmat virallisuonteiset ohjeet YTL:n 3. marraskuuta 1974 lähettämästä kirjeestä, jossa on esitelty ainekohtaiset ohjeet. Tunnettuja nuo ohjeet, jotka esittelevät ensin äidinkielen kokeen osalta yleiset arvostelukriteerit ja sitten määrittelevät eri arvosanojen vaatimukset lähtien laudatuksista:

— kieli on virheetöntä, tai jos aineen ansiot muissa suhteissa ovat suuret, melkein virheetöntä

— tyyli ansiokasta, --

jne.: arvosana arvosanalta eritellen kielen, tyylin ja sisällön vaatimuksia.

Emme voi siis työssämme toimia satumanvaraisten tuntemusten mukaan, vaan joudumme noudattamaan säädöksiä. Työmme lainmukaisuus tulee kysymykseen ainakin silloin, kun joku kysyy arvosteluperusteitamme.

Haluaisin erityisesti tähdentää yhdenmukaisuuden noudattamisen vaatimusta, kun puhun muutamista kielen arvosteluun vaikuttavista näkökohdista.

Ensimmäinen ongelma tuntuu olevan se, mikä kielen rekistereistä kelpaa ylioppilaisaineeseen. Koulun opetussuunnitelman mukaan jo peruskoulussa selvitetään erilaisten kielenkäyttötilanteiden vaatimukset. Peruskoulun yläasteen opetussuunnitelman puhumisen ja kirjoittamisen yleistavoitteissa on esitetty seuraava:

Yläasteen puhumisen ja kirjoittamisen yleistavoitteena on, että oppilaat oppivat käyttämään kieltä erilaisissa tilanteissa tarkoituksenmukaisesti ja toiset ihmiset huomioon ottaen.

Mielestäni on itsestään selvää, että asia-aineissa vaaditaan yleiskielen käyttöä. Se on tässä tilanteessa tarkoituksenmukaista. Arvostelussa ovat silloin perustana

yleiskielen normit. Puhekieltä voisi niin ollen käyttää vain puhejaksoissa. Puhekielen murros -tutkimuksen lopullisia tuloksia saadaan vielä odottaa, mutta alustavista tuloksista voi päätellä, että puhujat melko hyvin hallitsevat tilanteisen vaihtelun. Toistaiseksi vaatimukset lähentää yleiskieltä puhekielen suuntaan ovat liikkuneet spekulatioiden varassa. Äänekäimmin on vaadittu lähentämistä Helsingin aluepuhekielen piirteiden suuntaan. En pidä sitä demokraattisena. Kunnes toisin osoitetaan, ovat niin ollen yhteiset yleiskielen normit arvosteluperustana.

Kielen rekistereistä puhuttaessa on esitetty myös, että sanomalehdet antavat väärää malleja, nimenomaan puhekielestä saatuja ilmauksia, ja että lehtien kieli johtaa virheiden lisääntymiseen. Tämän väitteen perustaksi ei kuitenkaan ole esitetty tosiseikkoja. — En ole havainnut sellaisia kielen piirteitä, jotka olisivat lehdissä useammin norminvastaisesti kuin norminmukaisesti kirjattuna (poikkeuksena ehkä *samastaa*-sanan oikeinkirjoitus ja *eräs*-pronominin käyttö). Lehtien kieli on kyllä kirjavaa mutta enimmäkseen arvostelun kestävä. Yksittäisten kirjoittajien perusteella ei ole mieltä tehdä norminmuutoksia.

Kielen rekisterin valinnassa on syytä ottaa huomioon myös yleiskielen vakiintuneisuus. Periaatteet ovat hioutuneet ainakin suurissa kysymyksissä melko selviksi. Jos jotain suurta normia muutettaisiin, järkytettäisiin kieltä perusteellisesti. Kielen normithan lähtevät kielestä itsestään; ne ovat monien suomen puhujien elävää kielenpartta. Toinen järkytys olisi se, että koko nykyinen kirjallinen kielenkäyttömme ja tähänastinen kirjallisuutemme vanhenisi yhdessä hetkessä. Kirjoitetussa kielessä noudatetaan kaikkiaan melko tarkasti normistoa. Mihin suuntaan normeja siis pitäisi muuttaa? Tulomme kysymyskimppuun: Pitäisikö kainuulaiset opettaa puhumaan Helsingin koululaisten kieltä? Mikä antaa Helsingin puhekielle sen prestiisiaseman? Eikö kirjallisuuden jo vuosikymmenien ajan va-

kiinnuttama kieli ole yhteiseksi parhaiten sopiva kielimuoto?

Pidettäessä kielenkäytön normeja arvosteluperusteena tärkeä näkökohta on mielestäni normin suhteellisuus. Eniten viimeaikaisessa keskustelussa olen ihmetellyt sitä, että oikeakielisyysuositusten isot ja pienet asiat ovat saaneet keskustelussa saman painon. Olisiko tässä tahallisiakin ylilyöntejä? Muuten en ymmärrä, miten esim. *otta, oitta* -verbiin oikeinkirjoituksesta on tehty niin keskeinen asia. Tiedämme kuitenkin, että tässä kirjavuuden selkeyttämiseksi on tehty sopimus-suositus, jossa haitallisesta horjunnasta päästään helpohkon muistisäännön avulla, mutta sen rikkomisella ei niin kieliyhteisön kuin yksityisen tuotoksenkaan kannalta ole merkitystä.

Otan tuoreemman esimerkin. Tämän kevään 12. aineessa »Miten eri maiden nuoret voivat tutustua toisiinsa?» monet kirjoittajat ovat ilmeisesti puhuneet interrailmatkailusta — päätellen kielitoimiston puhelinneuvontaan tulleista tiedusteluista. Rautatieasemien ilmoituksissa, esitteissä, lipuissa ja nuorille tarkoitetuissa kirjoituksissa *interrail* esiintyy monella tapaa kirjoitettuna: Inter Rail, inter Rail, Inter rail, Interrail jne. On luonnollista, että tällaisen uuden kansainvälisen ilmiön nimi pujahtaa kieleen laina-asussa. Kieliyhteisölle ei kuitenkaan ole hyödyksi, että tällainen sana kirjoitetaan monin eri tavoin — se ei ole kielen rikkautta: jokainen kirjoittaja joutuu joka kerta miettimään, minkä kirjoitustavoista hän valitsisi. Tällaisen kirjavuuden kielenhuoltajat pyrkivät poistamaan suosittamalla kielen kirjoitusperiaatteisiin parhaiten sopivaa muotoa. Niinpä jo Uudissanasto 80:ssä on sana *interrailkortti*. Samaan tulokseen olisivat muutkin kuin Uudissanasto 80:n toimittajat tulleet vertaamalla sanaa kielessä jo ennestään oleviin lainasanoihin. — Ei kielenhuolto mitään harvojen tuntemaa salatiedettä ole. Mutta suositus ei tarkoita sitä, että kirjan ilmestymishetkestä lähtien kaikki lainanantajakielten mallia noudattavat kirjoitusasut olisi kriminalisoitava. Kirjoitustapa opitaan vähitel-

Äidinkielen opetus

len sanakirjojen ja tietokirjallisuuden välityksellä.

Tällainen yhtenäistävä kirjoitusasuus ei suinkaan ole kielen rakennonormien veroinen. Vahvempia kielenkäytön normeja kuin nämä sopimuksen luonteiset suositukset ovat kielestä itsestään lähtevät normit: lause- ja muotorakenteen normit ja sanoille vakiintuneet merkitykset, jotka heijastuvat sananvalintaan. Niiden osalta yleiskielemme on varsin vakiintunut, ja rikkomuksista niitä vastaan pitäisi keskustella. Niiden normeja käsitteäkseni koulun suomen kielen päättökokeessa pitäisi noudattaa. Uskon, että syntaksin, morfologian ja semantiikan periaatteista lauserakenteen hallinta parhaiten kuvastaa kirjoittajan kielenkäyttöaitoja.

Vastustan kuitenkin jyrkästi minkäänlaisen virheluokituksen laatimista — enkä usko, että sitä kukaan pystyisi tekemäänkään. Siteeraan uudelleen apulaisoikeuskanslerin päätöksen perusteluja, jotka ilmeisesti heijastelevat YTL:n silloisen äidinkielen jaoksen kantaa: »-- lopputulos ei koostu erikseen arvioiduista yksiköistä tai dimensioista eikä arvostelutehtävää voida jakaa yksikköihin, joista kustakin tulisi tiettyjä pisteitä, vaan niin paljon kuin arvostelija voikin tehdä yksittäisiä huomioita aineen ansiosta ja heikkouksista, hänen on kuitenkin kokonaisarviointinsa perusteella myönnettävä arvosana.» Siitä ei mielestäni päästä mihinkään, että tähän kokonaisarviointiin vaikuttaa kielenkäyttötaito kokeessa, jossa on »suoritettava koulun opetuskielellä tyylillisesti

ja asiallisesti hyväksyttävä esitys --». Haluaisin tähdentää sitä, mistä Pentti Lyly kirjoitti Tietolippaassa 79, nimittäin kieli-, tyyli- ja ajatusvirheiden rajan liukuvuutta, kielen ja ajattelun suhdetta. Kieli ja ajattelu kuuluvat yhteen, ne toimivat yhdessä.

Uskallan puuttua vielä yhteen keskustelussa esillä olleeseen seikkaan, vaikka se aiheuttaakin ärtymystä. Keskustelussa on painottunut väärin ilmaisu »opettajan arvosanaa on muutettu». Emmehän me voi arvostella opettajan valmistavaa arvostelua vaan oppilaan koesuoritusta. Tiedämme, että opettajien työskentelytavat ovat hyvin erilaiset. Sakari Vihonen kirjoitti Virittäjässä viime vuonna hyvin aiheellisesti arvosanainlaatiosta. En varmaankaan ainoana sensorina ole saanut käteeni ainepinkkaa, jossa on käytetty vain kolmea ylintä arvosanaa kirjoitustaidoiltaan aivan tavallisessa luokassa. Kun käytettäväksi on määrätty kuusiporainen asteikko, ei meillä ole oikeutta käyttää vain osaa siitä. Muutenhan olemme epäoikeudenmukaisia saman koulun todella hyviä kirjoittajia ja muiden koulujen koko asteikon mukaan arvioituja kirjoittajia kohtaan.

Arvostelulta menee pohja pois, jos koko maassa ei noudateta samaa arvosteluasteikkoa. Samoin käy, jos sensorit eivät pysty sopimaan keskenään mahdollisimman yhtenäisistä arvosteluperusteista näyttökokeessa, jossa arvioidaan oppilaan kirjallisen ilmaisun taitoa.

ANNELI RÄIKKÄLÄ